

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

P A Ž Y M A
**DĖL TEISMO PSICHOLOGINIŲ, TEISMO PSICHIATRINIŲ EKSPERTIZIŲ BEI
SPECIALISTŲ TYRIMŲ, ATLIEKAMŲ VALSTYBINĖJE TEISMO PSICHIATRIJOS
TARNYBOJE, PRIEINAMUMO, ATLIKIMO TERMINŲ PROBLEMŲ BEI JŲ ĮTAKOS
VAIKŲ, DALYVAUJANČIŲ BAUDŽIAMAJAME IR CIVILINIAME PROCESUOSE,
TEISIŲ IR TEISĖTŲ INTERESŲ APSAUGOS UŽTIKINIMUI**

2012-10-17 Nr. (6.6.-2012-250)-PR-224

Atliekant vaiko teisių padėties šalyje stebėseną ir vertinimą, taip pat susitikimų (pasitarimų) su teisėsaugos institucijų atstovais metu išryškėjo vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisėtų interesų užtikrinimo problemos, susijusios su ilgais ikiteisminių tyrimų baudžiamosiose bylose terminais, kuriuos neretai nulemia teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių bei specialistų tyrimų atlikimo bei išvadų pateikimo operatyvumo problemos.

Nagrinėjant įstaigoje gaunamus skundus taip pat pastebėta, kad neretai esant ginčui tarp tėvų dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo su vienu iš jų, tokio pobūdžio civilinių bylų nagrinėjimas teismuose užtrunka dėl ilgų paskirtų teismo psichologinių psichiatrinių ekspertizių ar specialistų išvadų pateikimo terminų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, manydama kad Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos atliekamų teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių bei specialistų tyrimų terminai bei eilės laukiant ekspertizių atlikimo neigiamai veikia teisiniuose procesuose dalyvaujančius vaikus ir jų interesus, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 12 straipsnio 1 dalies 1 punktu atliko tyrimą dėl teismo psichologinių, teismo psichiatrinių ekspertizių bei specialistų tyrimų, atliekamų Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje, prieinamumo, atlikimo terminų problemų bei jų įtakos vaikų, dalyvaujančių baudžiamajame ir civiliniame procesuose, teisių ir teisėtų interesų apsaugos užtikinimui.

Šio tyrimo metu siekta apibendrinti informaciją, gautą atlikus apylinkių ir apygardų teismų bei apylinkių ir apygardų prokuratūrų apklausą, taip pat įvertinti Sveikatos apsaugos ministerijos, Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos pateiktą informaciją, taip pat šių institucijų bei VšĮ Paramos vaikams centro nuomones dėl situacijos sprendimo (gerinimo).

Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų įtaka teisminių procesų (ikiteisminių baudžiamųjų bylų tyrimas ir jų nagrinėjimas teismuose, civilinių bylų nagrinėjimo teismuose) trukmei tyrimo metu vertinama išimtinai vaiko, dalyvaujančio šiuose procesuose, nepriklausomai nuo jo procesinės padėties, teisių ir jo teisėtų interesų užtikrinimo aspektu.

Tyrimo metu nustatyta:

1. Teismo psichiatrijos ekspertizė – tai teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichiatrinį žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichiatras ekspertas atlieka turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos būklės tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte¹.

Teismo psichologijos ekspertizė - tai teismo ar teisėjo paskirtas proceso veiksmas, kai, siekiant atsakyti į specialius teismo psichologijos žinių reikalaujančius klausimus, teismo psichologas ekspertas ištiria turinčius teisinės reikšmės asmenų psichikos procesų ypatumus, dėsningumus ir struktūrą. Teismo psichologijos ekspertizė skiriama asmenims, kurių psichikos sveikata nekelia abejonių².

Teismo psichologinės, teismo psichiatrinės ekspertizės baudžiamajame procese skiriamos visais atvejais, kai reikia objektyviai įvertinti vaiko psichikos būseną, jo psichikos būseną nagrinėjamo įvykio metu, įvertinti ar dėl nagrinėjamo įvykio neatsirado kokių nors psichikos sutrikimų, taip pat, kai reikia įvertinti vaiko sugebėjimą suvokti bei perteikti reikšmingas bylai aplinkybes (nukentėjęs vaikas) ar jo gebėjimą visiškai (pilnai) suprasti savo veiksmų esmę bei juos valdyti (įtariamasis vaikas). Dažniausiai šios ekspertizės skiriamos dėl nusikaltimų, susijusių su nepilnamečių ar mažamečių seksualine prievarta, siekiant išsiaiškinti nukentėjusiųjų individualias savybes – galėjimą pasipriešinti įtariamajam, suprasti įvykio aplinkybes, kilusias psichines, psichologines pasekmes, padidintą polinkį meluoti, fantazuoti, nepilnamečių galėjimą dalyvauti teismo posėdžiuose.

Civiliniame procese šios rūšies ekspertizės skiriamos siekiant įvertinti nepilnamečio gebėjimą pilnai suvokti savo veiksmų reikšmę ir juos kontroliuoti (nepilnamečio pripažinimo emancipuotu bylose), įvertinti vaiko gebėjimą išreikšti savo nuomonę (vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bei įvaikinimo bylose), taip pat atsakyti į kitus klausimus, kai reikia psichiatrijos žinių.

2. Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės atliekamos Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau tekste – Tarnyba).

¹ Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM nuostatų, patvirtintų Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. liepos 11 d. įsakymu Nr. V-425 (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. lapkričio 26 d. įsakymo Nr. V-1022 redakcija) 2 punktas.

² Ten pat.

Tarnybos savininkė yra valstybė, savininko teises ir pareigas įgyvendina Sveikatos apsaugos ministerija. Ši įstaiga yra išlaikoma iš valstybės biudžeto asignavimų ir kitų valstybės pinigų fondų lėšų, gali būti finansuojama ir iš kitų įstatymuose numatytų finansavimo šaltinių.³

Tarnybos nuostatus tvirtina, keičia ir papildo, taip pat priima į pareigas ir iš jų atleidžia direktorių, nustato jo darbo užmokestį, nustato Tarnybos privalomas veiklos užduotis ir jų finansavimo bei įgyvendinimo tvarką, tvirtina lėšų sąmatas, skiria valstybės biudžeto lėšas Tarnybai išlaikyti bei priima kitus teisės aktuose nurodytus sprendimus Sveikatos apsaugos ministerija, įgyvendinanti šios Tarnybos savininko teises ir pareigas.

3. Pagal Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM nuostatus pagrindinėmis Tarnybos funkcijomis laikytinos teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese atlikimas, specialisto išvadų pagal prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų užduotis teikimas, gydymo tiriamajam skyrimas (esant būtiniosios psichiatrinės pagalbos indikacijų) ir siuntimas į asmens sveikatos priežiūros įstaigas, teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos srities mokslinius tyrimų atlikimas ir ekspertinio tyrimo metodikų parengimas bei aprobavimas, teismo psichiatrų ekspertų ir teismo psichologų ekspertų rengimas ir teismo psichiatrų ekspertų, teismo psichologų ekspertų kvalifikacijos jiems suteikimas.

Be aukščiau nurodytų funkcijų Tarnyba pagal sutartis su mokymo įstaigomis dalyvauja rengiant studentus, rezidentus ir specialistus, organizuoja teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos specialistų kvalifikacijos kėlimo seminarus, kursus, koordinuoja teismo psichiatrijos ekspertinių padalinių darbą, kontroliuoja, ar ekspertizės atliekamos laiku ir kokybiškai, teikia metodinę pagalbą teismams, prokuratūrai ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms, esant galimybei, atlieka tyrimus kitų juridinių ir fizinių asmenų prašymu ir kt.

4. Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje patvirtintos šios pareigybės: skyriaus viršininkas (1,0 pareigybės darbo krūvis, į pareigas įeina ir teismo psichiatrijos ekspertizė atlikimas); teismo psichiatras ekspertas (1,5 pareigybės darbo krūvis); vaikų ir paauglių teismo psichologas ekspertas (1,5 pareigybės darbo krūvis); medicinos registratorė (1,0 pareigybės darbo krūvis). Visos šios pareigybės, Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos (toliau pažymyje – Tarnyba) direktoriaus dr. K. Daškevičiaus teigimu, yra užimtos.

Tarnybos interneto svetainėje, skiltyje „Kontaktai“ (http://www.vtpt.lt/lt/kontaktai_92/kontaktai_223.html)⁴ taip pat nurodyta, kad Vaikų ir paauglių

³ Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003 m. liepos 11 d. įsakymu Nr. V-425 (Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010 m. lapkričio 26 d. įsakymo Nr. V-1022 redakcija).– Žin., 1998, Nr. 67-1961; 2010, Nr. 142-7307.

teismo psichiatrijos skyriuje dirba 2 vaikų ir paauglių teismo psichiatrai ekspertai ir 1 vaikų ir paauglių psichologas ekspertas, tačiau šios svetainės skiltyje „Teismo psichiatrijos skyriai“ (http://www.vtpt.lt/lt/teismo_psichiatrijos_skyriai/vaiku_ir_paaugliu.html) esanti informacija, bei skelbiamas Tarnybos ekspertų sąrašas (http://www.vtpt.lt/lt/ekspertu_sarasas.html) rodo, kad Tarnyboje dirba (turėtų dirbti) 2 vaikų ir paauglių psichologai ekspertai bei 2 vaikų ir paauglių teismo psichiatrai ekspertai. Tarnybos interneto svetainėje paskelbta informacija rodo, kad esant visoms užimtoms pareigybėms, šiuo metu vietoj 2 dirba tik 1 vaikų ir paauglių psichologas ekspertas. Šią informaciją telefonu patvirtino Tarnybos Vaikų ir paauglių skyriaus registratorė, informavusi, jog 1 teismo psichologei ekspertei šiuo metu suteiktos vaiko priežiūros atostogos (2012-10-11 tarnybinis pranešimas Nr. TP-46).

5. Tarnybos pateiktais duomenimis, 2011 m. Tarnybos Vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos skyriuje iš viso buvo atlikta **284** specialisto tyrimai bei **202** teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės, iš jų: 178 - baudžiamosiose bylose ir 24 - civilinėse bylose, ekspertai per metus dalyvavo 41 teismo posėdyje visos šalies teismuose. 2011 m. duomenimis, teismo psichiatrijos, teismo psichologijos *ekspertizės atlikimo terminas civilinėse bylose (nuo bylos gavimo) – 144 dienos (per 80 dienų nuo bylos gavimo atliekama ekspertizė, per 64 dienas nuo ekspertizės atlikimo surašomas ir teismui pateikimas aktas), baudžiamosiose bylose – 63 dienos (per 10 dienų atliekama ekspertizė, aktas surašomas per 53 dienas nuo ekspertizės atlikimo).*

6. Pilnamečiams asmenims ir vaikams atliktų teismo psichiatrinių, teismo psichologinių ekspertizių bei specialisto tyrimų santykį atskleidžia Sveikatos apsaugos ministerijos 2011 metų veiklos ataskaitoje⁵ nurodyti duomenys – 2011 metais Tarnybos ekspertai atliko (įskaitant ir nepilnamečių ekspertizes) 2218 teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių baudžiamosiose, civilinėse ir administracinėse bylose.

Šie duomenys rodo, kad vaikams atliktų teismo psichiatrinių, teismo psichologinių ekspertizių bei atliktų specialisto tyrimų bendras skaičius sudaro 21,9 proc.

7. Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba turi 9 teritorinius skyrius, kuriuose atliekamos ambulatorinės ir stacionarinės teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizės pilnamečiams asmenims pagal skyrių aptarnaujamas teritorijas.

Vaikų ir paauglių teismo psichologijos, teismo psichiatrinės ekspertizės, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos, atliekamos tik Vilniuje, Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos Vaikų ir paauglių psichiatrijos skyriuje.

8. Tarnybos direktoriaus dr. K. Daškevičiaus teigimu, ekspertizių atlikimo terminai galėtų būti trumpesni, tačiau juos nulemia keli veiksniai:

⁴ Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie SAM interneto svetainėje <http://www.vtpt.lt> lankytasi 2012-10-01.

⁵ <http://www.sam.lt/go.php/ataskaitos>.–Sveikatos apsaugos ministerijos 2011 m. veiklos ataskaita.

1) dažnai teisėsaugos institucijos laiku nepateikia visos ekspertizei reikalingos medžiagos bei ne visada užtikrina tiriamųjų atvykimą iš anksto nurodytu laiku, dėl ko užsitęsia šių bei kitų ekspertizių atlikimo terminas;

2) užsakomų ekspertizių kiekis yra neadekvatus tarnybos žmogiškiesiems ištekliams, t. y. tarnyboje nėra tiek dirbančių vaikų ir paauglių teismo psichiatro, teismo psichologo eksperto kvalifikaciją turinčių ekspertų ir nėra norinčiųjų šią kvalifikaciją įgyti.

Dr. K. Daškevičiaus teigimu, specialistų, norinčių įgyti eksperto kvalifikaciją trūkumą, lemia tai, kad šiuo metu nustatytas darbo užmokestis Tarnyboje (maksimalus pagal Vyriausybės leistinus koeficientus) yra nekonkurencingas darbo užmokesčiui kitose vaikų ir paauglių psichiatrijos įstaigose, be to eksperto darbas reikalauja papildomų profesinių ir teisinių žinių, moralinio imuniteto, atsparumo kasdieniniame darbe esančiai nervinei įtampai ir kt. Dėl šių priežasčių ši profesinė kvalifikacija nepopuliari tarp vaikų ir paauglių psichiatrų bei psichologų. Sveikatos apsaugos ministerija neprieštarauja, kad Tarnyboje būtų padidintas šių pareigybių skaičius, tačiau šiuo metu Tarnyboje nėra nei vieno stažuotojo, siekiančio tapti vaikų ir paauglių teismo psichiatru, teismo psichologo ekspertu (stažuotės trukmė tarnyboje – 1 m.).

9. Sveikatos apsaugos ministerija, kurios kompetencijai priskirtinas privalomas Tarnybos veiklos užduočių ir jų finansavimo bei įgyvendinimo tvarkos nustatymas bei kiti jos veiklos koordinavimo ir kontrolės aspektai, atsakydama į vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymą išnagrinėti aukščiau minėtą problemą ir pateikti Ministerijos nuomonę apie galimas (numatomas) priemones jai spręsti, priešingai nei nurodė Tarnybos direktorius dr. K. Daškevičius (pažymos 8 punktas), informavo, kad dėl ministerijai bei pavaldžioms įstaigoms sumažintų valstybės biudžeto asignavimų 6,8 proc., nėra finansinių galimybių 2013 m. didinti finansavimo Valstybinei teismo psichiatrijos tarnybai.

Sveikatos apsaugos ministerija kasmet teikia siūlymus Švietimo ir mokslo ministerijai dėl priėmimo į rezidentūrą. 2011/2012 mokslo metais Lietuvos sveikatos mokslų ir Vilniaus universitetuose buvo rengiama 20 busimų vaikų ir paauglių gydytojų psichiatrų. Šiais metais ministerija teikė siūlymus skirti 7 vietas vaikų ir paauglių psichiatrijos rezidentūrai, tačiau Švietimo ir mokslo ministras įsakymu dėl valstybės finansuojamų laipsnio nesuteikiančių (rezidentūros) studijų vietų, 2012 metais vaikų ir paauglių psichiatrijos Lietuvos sveikatos mokslų universitete ir Vilniaus universitete nustatė 5 vietas vaikų ir paauglių psichiatrijos rezidentūrai.

Sveikatos apsaugos ministerija nenurodė galimų ar numatomų ateityje priemonių vaikų (paauglių) teismo psichiatrijos, teismo medicinos ekspertizių atlikimo operatyvumo problemai spręsti.

10. *Teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių atlikimo terminai baudžiamajame procese*

10.1. Prokuratūrų atstovai nurodė, kad tiriant nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, padarytus mažamečių ir nepilnamečių atžvilgiu, teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių aktai yra labai reikšmingi, nes šio pobūdžio nusikaltimų liudytojų dažniausiai nėra, įtariamieji dažniausiai savo kaltę neigia, fizinių sužalojimų, jei mažametis buvo tvirkinamas ar įtariamasis tenkino savo lytinę aistrą su nepilnamečiu nukentėjusiuoju oraliniu ar kitokio fizinio sąlyčio būdu taip pat dažniausiai nebūna. Todėl šių ekspertizių išvados yra vienas iš įrodymų šaltinių, nes jos iš dalies patvirtina ar paneigia nukentėjusių nepilnamečių parodymus, ekspertizių metu nustatinėjamas nepilnamečių gebėjimas suvokti įvykusius faktus ir duoti parodymus.

Ikiteisminio tyrimo terminai, ypač dėl tyrimų kuomet nepilnamečiai nukentėjo nuo seksualinės prievartos, neretai užsitęsia dėl gan ilgai atliekamų teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių.

Atliktos teritorinių prokuratūrų apklausos rezultatai⁶ rodo, kad prokuratūros su teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių atlikimų terminų problema susiduria skirtinga apimtimi.

Kai kurios prokuratūros nurodė, kad nepilnamečiams šios rūšies ekspertizės skiriamos labai retai (Pasvalio rajono apylinkės prokuratūra, Klaipėdos apylinkės prokuratūra ir Širvintų rajono apylinkės prokuratūra, Vilniaus apylinkės prokuratūra informavo, kad per 2011-2012 metus ekspertizės nebuvo skirtos, Druskininkų miesto apylinkės prokuratūros kontroliuojamų ikiteisminių tyrimų metu tokio pobūdžio ekspertizės neskyrė 2008-2012 metų laikotarpiu).

Pagal prokuratūrų pateiktą informaciją, be išimčių, kurias nurodė Jurbarko rajono apylinkės prokuratūra (nurodė 5 mėnesių terminą) ir Ignalinos rajono apylinkės prokuratūra (nurodė 5-6 mėn. terminą), ekspertizės paprastai atliekamos vidutiniškai per 4 mėnesius nuo kreipimosi (registracijos) dienos (ekspertizė paprastai paskiriama po 2 mėnesių nuo registracijos, dar po 2 mėnesių atsiunčiamas ekspertizės aktas). Yra pasitaikę atvejai, kai ekspertizės aktas gautas tik po 2 mėnesių nuo ekspertizės padarymo⁷.

Klaipėdos apylinkės prokuratūra⁸ nurodė, kad šios ekspertizės skiriamos tik išimtiniais atvejais, nes dėl jų ne tik labai pailgėja ikiteisminio tyrimo terminai, bet ir padidėja proceso išlaidos (jei nepilnamečio tėvai ar kiti teisėti atstovai atsisako savo lėšomis jį pristatyti ekspertizei į Vaikų ir

⁶ Atsakymus į vaiko teisių apsaugos kontrolierės pateiktus klausimus pateikė 30 iš 50 iki 2012-09-11 įvykusios prokuratūros struktūros reformos buvusių prokuratūrų.

⁷ Alytaus rajono apylinkės prokuratūros 2012-09-06 raštas Nr. 2-(308)-29012.

⁸ Klaipėdos apygardos prokuratūros Klaipėdos apylinkės prokuratūros 2012-09-14 raštas 3-(409)-13565).

paauglių teismo psichiatrijos skyrių Vilniaus mieste). Specialisto išvada pateikiama vidutiniškai per mėnesį.

10.2. Gauti prokuratūrų atsakymai į vaiko teisių apsaugos kontrolierės klausimus rodo vieningą prokurorų poziciją, kad ilga ikiteisminio tyrimo trukmė neigiamai veikia ne tik baudžiamąjį procesą, bet tuo pačiu pažeidžia ir vaikų, dalyvaujančių procese, interesus.

Ignalinos rajono apylinkės prokuratūra⁹ nurodė, kad ilgi teismo psichiatrinės, teismo psichologinės ekspertizės terminai ikiteisminių tyrimų trukmę pailgina iki 1 metų ar net ilgiau.

Po ekspertizės akto gavimo ir jo įvertinimo dar atliekami kiti būtini tyrimo veiksmai – jei reikalinga, renkami papildomi duomenys, įtariamajam teikiamas galutinis pranešimas apie įtarimą. Priklausomai nuo konkretaus tyrimo specifikos ar aplinkybių, tik gavus specialistų išvadas ar ekspertizių aktus, galima planuoti kitų proceso veiksmų atlikimą, be to, teismo psichiatrinų, psichologinių ekspertizių pobūdis lemia ir tai, kad tokių ekspertizių atlikimui reikalinga pateikti ekspertui ir ikiteisminio tyrimo medžiagą, kuri paprastai gražinama tik surašius ekspertizės aktą. Tai itin aktualu tuomet, kai bent vienam iš įtariamųjų paskirta kardomoji priemonė suėmimas, nes reikia spręsti ir suėmimo pratęsimo klausimą, medžiagą reikia pateikti teismui. Laikotarpiu, kai ikiteisminio tyrimo įstaigoje nėra ikiteisminio tyrimo medžiagos, praktiškai nėra galimybės iš esmės atlikti ikiteisminio tyrimo, nors šis laikotarpis įskaitomas į ikiteisminio tyrimo trukmę, kurio terminai yra nustatyti įstatymo.

Didžioji dauguma teritorinių prokuratūrų, pateikusių vaiko teisių apsaugos kontrolieri informaciją, pažymi, kad užsitęsęs ekspertizės atlikimui ir negavus ekspertizės akto ar specialisto išvados, negalima priimti procesinio sprendimo ir atlikti ikiteisminį tyrimą per Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės apraše¹⁰ nustatytą 4 mėnesių terminą, todėl ikiteisminį tyrimą atliekantis ar jį kontroliuojantis prokuroras kreipiasi į aukštesnįjį prokurorą dėl ikiteisminio tyrimo termino pratęsimo.

Prokurorai paminėjo dar kelias, šio tyrimo dalyku neesančias problemas. Pirma, bylose, kuriose dažniausiai skiriamos tokio pobūdžio ekspertizės, įtariamieji būna suimti ir nuo šios ekspertizės išvadų dažniausiai priklauso įtariamajam paskirtos kardomosios priemonės – suėmimo termino pratęsimas arba šios kardomosios priemonės pakeitimas švelnesne, todėl labai svarbu, kad nepilnamečių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimas ir šių ekspertizių bei specialistų išvadų pateikimas užtruktų kiek įmanoma trumpiau. Ne mažiau rimta, vaiko teisių apsaugos kontrolierės jau nagrinėta, baudžiamajame procese išlieka psichologų, galinčių padėti apklausti vaiką, problema.

⁹ Ignalinos rajono apylinkės prokuratūros 2012-08-20 raštas Nr. S-10691.

¹⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2010 m. spalio 15 d. įsakymas Nr. I-142 „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės aprašo patvirtinimo“. – Žin., 2010, Nr. 124-6363; 2012, Nr. 59-2986.

Prokurorų teigimu, gavus ekspertizės aktą, praėjus ilgam laiko tarpui nuo įvykio pradžios, daug įvykio aplinkybių proceso dalyviai pamiršta, jie gali būti įtakojami ir pan., todėl ikiteisminis tyrimas tampa nebe toks efektyvus ir duoda ne tokį rezultatą, kokio tikimasi. Prokurorai pažymi, kad ilgi šių ekspertizių terminai suvaržo ne tik nukentėjusiųjų teisę į greitą ir išsamų ikiteisminį tyrimą, bet ir įtariamųjų teises ir laisves, nes daugeliu atvejų, be ekspertizės akto nėra galimybių priimti galutinį procesinį sprendimą, kurio terminas tokiu atveju žymiai pailgėja, o tuo pačiu pailgėja ir procesinių prievartos priemonių įtariamiesiems taikymo terminai.

10.3. Klaipėdos apygardos prokuratūros nuomone, užtikrinant vaikų teises ir jų interesus, siektina, kad asmenims kuriems paskirtos teismo psichologijos – psichiatrijos ekspertizės, nereikėtų vykti į Vilnių, tolimą atstumą nuo jų artimos aplinkos, kad tai truktų kuo trumpesni laiką. Todėl tokios ekspertizės ikiteisminiuose tyrimuose, atliekamuose Klaipėdos apygardos prokuratūros veiklos teritorijos ikiteisminio tyrimo įstaigose, turėtų būti atliekamos ir Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos Klaipėdos teismo psichiatrijos skyriuje. Atsižvelgiant į tai, kad nuo seksualinės prievartos neretai nukenčia maži vaikai, aukos patiria sunkias emocines traumas, siektina, kad tokie tyrimai būtų atliekami vaikui artimoje aplinkoje (namuose, vaiko teisių apsaugos skyriuje ar kitoje psichologinę pagalbą teikiančioje institucijoje) į šią vietą atvykstant ekspertams.

10.4. Pagal teismų pateiktą¹¹ informaciją, nepilnamečių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės dažniausiai trunka ilgiau nei 6 mėnesius (Vilniaus m. 2 apylinkės teismo ir Jurbarko rajono apylinkės teismo pateikta informacija), tačiau yra ir išimčių - Šalčininkų rajono apylinkės teismo paskirtos ekspertizės buvo atliktos per 1 - 2,5 mėnesio.

Teismai pažymėjo, kad ilgas ekspertizės atlikimo laikas trukdo išsamiau ir visapusiškiau iširti bylos aplinkybes, be to grįžtant prie tų pačių klausimų sprendimo, nukentėjusieji pakartotinai patiria jau primirštus patirtus neigiamus išgyvenimus.

10.5. Nacionalinė teismų administracija¹², remdamasi Lietuvos teismų informacinės sistemos LITEKO duomenimis, informavo, kad 2011 metais išnagrinėtose baudžiamosiose bylose, kuriose dalyvavo nepilnamečiai, buvo paskirta 11 teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių, o 2012 m. I pusmetį – 8 teismo psichiatrijos, teismo psichologinės ekspertizės. LITEKO duomenų bazėje nėra kaupiama informacija apie teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo ir pateikimo teismams terminus, todėl nėra galimybės pateikti šių duomenų, tačiau vadovaujantis kitais, LITEKO informacinėje sistemoje esančiais duomenimis, Nacionalinė teismų administracija nurodė 109 dienų (trumpiausias 29 dienos, ilgiausias 226 dienos), t.y. 3,6 mėn. teismo psichiatrijos,

¹¹ Informaciją pateikė 9 teismai, nurodyti pažymos 11 punkte.

¹² Nacionalinės teismų administracijos 2012-09-14 raštas Nr. 4.2-1798-(6.9).

teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminą 2011 metais ir *137 dienų* (trumpiausias 73, ilgiausias 202 dienos), t.y. *4,5 mėn.* terminą 2012 m. I pusmetį.

11. Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės ir jų atlikimo terminai civiliniame procese

Atliekant šį tyrimą buvo siekta gauti objektyvią informaciją apie teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių, skirtų vaikams civilinių bylų nagrinėjimo metu, atlikimo terminų įtaką bylų teismo nagrinėjimo terminams.

Į vaiko teisių apsaugos kontrolierės suformuluotus klausimus atsakymus pateikė tik 9 teismai (Jonavos rajono, Akmenės rajono, Jurbarko rajono, Radviliškio, Utenos rajono, Šalčininkų rajono, Kelmės rajono, Panevėžio miesto ir Vilniaus m. apylinkės 2 apylinkės teismai). Kitų teismų vardu, motyvuojant neracionaliu teismų žmogiškųjų išteklių panaudojimu renkant ir teikiant informaciją vaiko teisių apsaugos kontrolieriui, pateikė Nacionalinė teismų administracija.

11.1. Jonavos rajono apylinkės teismas informavo, kad civilinėse bylose paskirtos teismo psichiatriinės, teismo psichologinės ekspertizės trunka nuo 6 mėn. iki 9 mėn.

Vilniaus m. 2 apylinkės teismo pateikta informacija rodo, kad nepilnamečiams paskirtų teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimas (įvertinus ir iki 2012 m. atliktas ekspertizes), šių ekspertizių bei specialisto išvadų pateikimas visais atvejais trunka ilgiau nei 6 mėnesius, tačiau pasitaiko atvejų, jog šis terminas būna ir gerokai ilgesnis. Teismas pateikė pavyzdį, kai civilinėje byloje 2012 m. sausio 18 d. nutartimi paskirta vaiko psichologinė ekspertizė neatlikta iki šiol. Kelmės rajono apylinkės teismo skirta teismo psichologinė ekspertizė buvo atlikta ir aktas gautas per 4 mėnesius nuo jos paskyrimo.

Nors Panevėžio miesto apylinkės teismas nepateikė jokių prašomų terminų apie teismo psichiatriinių, teismo psichologinių ekspertizių skyrimą ir jų atlikimo terminus (motyvuodamas, jog neturi duomenų), tačiau pažymėjo, jog nagrinėjant civilines bylas ir iškilus būtinybei atlikti nepilnamečių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizes teismai susiduria su ekspertų parinkimo problemomis, nes ekspertų, galinčių atlikti tokias ekspertizes, nėra paskirta.

Pagal pateiktą informaciją, ekspertizes dažniausiai pavedama atlikti Valstybinei teismo psichiatrijos tarnybai prie Sveikatos apsaugos ministerijos, o specialisto išvadas – VšĮ Vilniaus universiteto vaikų ligoninės filialo Vaiko raidos centrui, tačiau šiose įstaigose atliekamų ekspertizių (specialistų išvadų) pateikimo trukmė yra panaši – virš 6 mėnesių.

11.2. Teismų pateiktoje informacijoje vyrauja nuomonė, kad ilgi minėtų ekspertizių ir specialisto išvadų pateikimo terminai turi įtakos greitam ir operatyviam bylos išnagrinėjimui, kadangi paskyrus ekspertizę, bylos nagrinėjimas yra sustabdomas ir joje jokie procesiniai veiksmai (išskyrus klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių nagrinėjimą) negali būti atliekami.

11.3. Nacionalinė teismų administracija informavo, kad informacinė sistema LITEKO nesuteikia galimybės automatizuotai atrinkti civilines bylas, kuriose dalyvauja nepilnamečiai, ar kuriose jiems buvo skirtos teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizės, todėl negali pateikti informacijos apie šiose bylose paskirtų ekspertizių skaičių ir/ar jų atlikimo trukmę.

Atsitiktine tvarka atrinkus 15 civilinių bylų, kuriose nepilnamečiams buvo paskirtos teismo psichologinės, teismo psichiatriinės ekspertizės, nustatyta, kad vidutinis laikotarpis sudaro 130 dienų (trumpiausias 24 dienos, ilgiausias 273 dienos), t.y. 4,3 mėn.

11.4. Šio tyrimo metu surinkti duomenys apie teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminus civiliniame procese ir jų šaltiniai nesudaro galimybių nustatyti tikslų civilinių bylų nagrinėjimo teisme vaikams paskirtų teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų, tačiau šio tyrimo metu gauta informacija apie 5-6 mėn. trunkantį teismo ekspertizių atlikimą, leidžia daryti išvadą, kad dėl pernelyg ilgų ekspertizių atlikimo terminų ilgėja civilinių bylų nagrinėjimo terminai (Vilniaus 2 apylinkės teismo teigimu, šis terminas sudaro 1/3 viso proceso trukmės).

12. *VšĮ Paramos vaikams centras*, nuolat teikiantis kompleksinę pagalbą nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiems, tėvų skyrybas išgyvenantiems vaikams ir jų šeimoms, padedantis teisėsaugos institucijoms vykdyti teises vaiku apklausas, inicijuojantis ir dalyvaujantis tarpžinybiniuose posėdžiuose, kuriuose aptariamai sudėtingi ir užsitęsę atvejų sprendimai, vaiko teisių apsaugos kontrolierės prašymu pateikė nuomonę šio tyrimo metu nagrinėjamais klausimais.

12.1. *Dėl ilgų civilinio proceso, nagrinėjant šeimos santykių kategorijos bylas dėl vaikų (vaikų gyvenamosios vietos nustatymas su vienu iš tėvų, ginčai dėl bendravimo tvarkos ir pan.), terminų poveikio vaikui*

Tais atvejais, kai civilinis procesas vyksta nagrinėjant ginčus dėl vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, dėl bendravimo tvarkos su vaiku, vaikai patiria keletą sunkumų. Visų pirma, vaikų saugumo, pastovumo, stabilumo poreikiai yra nepatekinti, nes visą bylos nagrinėjimo laikotarpį nėra aišku, ar taip, kaip jie gyvena šiandien, tęsis ir toliau, ar įvyks pokyčių. Taip yra todėl, kad priėmus sprendimą dėl vaiko globos ar bendravimo tvarkos, gali pasikeisti bendravimo su kažkuriuo iš artimųjų, dažnumas, įprasta dienvietė ir kita.

Užtęsus sprendimo priėmimą, kenčia vaiko psichologinė būseną, nes jam artimi žmonės, kuriuos jis myli abu, tarpusavyje nesutaria, be to, kuris nors (arba abu) gali bandyti vaiką patraukti į savo pusę, dėl to vaikas išgyvena lojalumo konfliktą. Neretais atvejais, kai vyksta ginčai dėl vaiko gyvenamosios vietos, vaikas neturi galimybių bendrauti su kažkuriuo iš tėvų ir ilgai užsitęsus teisiniam procesui, vėliau gali būti nelengva atstatyti ryšį su vienu iš tėvų, su kuriuo vaikas nebendravo arba bendravo labai mažai ginčo metu. Be to, tokiais atvejais, pasidaro sunku sužinoti ir

įvertinti tikrąją vaiko nuomonę gyvenamosios vietos klausimu, nes vaikas yra per daug psichologiškai įtrauktas į suaugusių artimųjų ginčus. Besitęsiant sudėtingam civiliniam procesui, atsiranda daugiau galimybių vaikui būti kviečiamam į teismo posėdžius išreikšti savo nuomonę arba dalyvauti įvertinimuose ar pakartotiniuose įvertinimuose. Tai vaikams kelia įtampą, nerimą, gali traumuoti.

12.2. Dėl užsitęsusio baudžiamojo proceso, kuriame dalyvauja vaikai (nukentėjusieji, liudytojai, kaltinamieji) poveikio vaikams

Užsitęsęs baudžiamasis procesas turi neigiamą įtaką vaiko psichinei gerovei, socialiniam prisitaikymui ir reabilitacijos po patirtos traumos procesui. Vaikas ir jo artimieji nuolat išgyvena daug nerimo, baimių, įtampos ir nežinomybės.

Vykstantis teisinis procesas, ypač visos procedūros, kuriose turi dalyvauti pats vaikas, padidina antrinės traumos vaikui riziką bei trikdo prasidėjusį traumos dėl patirtos prievartos įveikimą ir psichinės būsenos atsistatymą. Įtakos vaiko psichinei gerovei turi tiek ilgas laiko tarpas iki ekspertizės, tiek ekspertizės procesas ir turinys.

Ilgas ekspertizės laukimas kelia didelį nerimą, įtampą, pasipriešinimą pačiam vaikui ir jo šeimai. Dažnu atveju vaikas ir šeima nėra iš anksto informuojami, kaip ir kada ekspertizė vyks. Netikėtas ir nepaaiškintas vaiko iškvietimas į ekspertizę sukelia daug įtampos, kuri mažina dalyvavimo ekspertizėje efektyvumą.

Kiekvienos ekspertizės metu vaikai yra detaliam klausiami apie patirtus nusikaltimus. VŠĮ Paramos vaikams centro psichologų teigimu, užsienio praktikoje (pavyzdžiui, Olandijoje) tai traktuojama kaip pakartotinė apklausa. Kiekvienas pakartotinis vaiko klausinėjimas apie patirtą nusikaltimą didina antrinės traumos vaikui riziką, o taip pat, daro vaiko parodymus mažiau detalius, tikslus ir patikimus, priverčia vaiką abejoti, ar suaugę tiki juo, ar jis „gerai“ papasakojo pirmą kartą, kad reikia vėl ir vėl pasakoti.

Paramos vaikams centras rekomenduoja peržiūrėti ir formalizuoti psichiatrinių psichologinių ekspertizių tiek civiliniame, tiek baudžiamajame procesuose tvarką, procedūras ir naudojamus metodus, taip pat, keliamus reikalavimus eksperto kvalifikacijai, remiantis tokių šalių kaip pvz. Olandija, Švedija ar Didžioji Britanija, patirtimi ir šių šalių ekspertų rekomendacijomis.

Išvados:

13. Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje surinktos tyrimo medžiagos bei to, kas išdėstyta pažymos 1-12 punktuose, darytinos išvados:

13.1. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnyje yra įtvirtintas vaiko interesų prioritetiškumo principas, kurio įgyvendinimą valstybė turi užtikrinti visose srityse, įskaitant ir teisinius procesus, kuriuose dalyvauja vaikas.

Minėtos konvencijos 4 straipsnis įpareigoja valstybes, šios konvencijos dalyves, imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių įgyvendinant savo įsipareigojimą užtikrinti joje pripažintoms teisėms įgyvendinti, t.y. panaudoti kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių, o prireikus – pasitelkti ir tarptautinį bendradarbiavimą

Pagal Jungtinių Tautų Ekonominės ir socialinės tarybos 2005 m. liepos 22 d. rezoliucijos 2005/20 „Dėl vaikų, kurie yra nusikaltimų aukos arba liudininkai, apsaugos priemonių“ 30 straipsnio c) punktą, turi būti užtikrintas bylos išnagrinėjimas per įmanomai trumpiausią laiką, išskyrus atvejus, kai bylos nagrinėjimo termino pratęsimas atitinka vaiko interesus. Tam tikslui turi būti sukurta pakankamai procedūrų (priemonių), tobulinama teisinė bazė, įskaitant teismo nagrinėjimo taisykles (reglamentavimą), kurios paspartintų nusikalstamų veikų, kurių aukos ar liudytojai yra vaikai, tyrimą.

13.2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje „Teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir teisingą bylos nagrinėjimą“ numatyta, kad kiekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę, kad jo byla per kiek įmanoma trumpesnią laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas <...>.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis taip pat garantuoja bešališką bylos išnagrinėjimą per kuo trumpiausią laiką, kai yra sprendžiamas tam tikro asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų ar jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas.

Valstybė, prisiimdama tarptautinius įsipareigojimus garantuoti asmens (vaiko) teisę į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką, turi imtis visų įmanomų priemonių teisinio reglamentavimo srityje ir užtikrinant tinkamą teisės nuostatų įgyvendinimą praktikoje.

13.3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens teisė į greitą baudžiamosios bylos išnagrinėjimą. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekso 2 ir kituose straipsniuose numatytos atitinkamos kompetentingų valstybės institucijų pareigos per trumpiausią laiką atlikti tyrimą ir atskleisti nusikalstamą veiką suponuoja, kad baudžiamojo proceso įstatymas garantuoja ir nukentėjusiojo asmens teisę į operatyvų nusikalstamos veikos atskleidimą (baudžiamąjį procesą).

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 176 straipsnį, ikiteisminis tyrimas turi būti atliktas per kuo trumpiausius terminus, bet ne ilgiau kaip:

- 1) dėl baudžiamojo nusižengimo – per tris mėnesius;
- 2) dėl nesunkių, apysunkių ir neatsargių nusikaltimų – per šešis mėnesius;
- 3) dėl sunkių ir labai sunkių nusikaltimų – per devynis mėnesius.

Dėl bylos sudėtingumo, didelės apimties ar kitų svarbių aplinkybių šio straipsnio 1 dalyje numatytus terminus ikiteisminiam tyrimui vadovaujančio prokuroro prašymu gali pratęsti aukštesnysis prokuroras rezoliucija. Šio kodekso 176 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas imperatyvas, kad *ikiteisminis tyrimas turi būti prioritetas bylose, kuriose įtariamieji yra suimti, taip pat bylose, kuriose įtariamieji ar nukentėjusieji yra nepilnamečiai.*

Atsižvelgiant į aplinkybę, kad dažniausiai baudžiamojo proceso metu teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės skiriamos nepilnamečiams nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, pažymėtina, kad pagal Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2010-10-15 įsakymu Nr. 1-142, 5 punktą, *ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamų veikų nepilnamečių asmenų seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui laikomas prioritetu ir turi būti atliktas per kuo trumpiausią laiką, bet ne ilgiau kaip per 4 mėnesius.*

Turint omenyje, kad ekspertizė ikiteisminio tyrimo metu gali būti skiriama tik atlikus pirminius būtinus tyrimo veiksmus, taip pat įvertinus tyrimo metu iš teritorinių prokuratūrų gautą informaciją apie teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminus (vidutiniškai 3-4 mėnesiai), darytina išvada, jog daugeliu atvejų dėl ilgo ekspertizės atlikimo laiko nėra galimybės ikiteisminį tyrimą pabaigti per įstatymo nustatytą terminą.

Gauti tyrimo duomenys rodo, kad nepaisant įstatymuose nustatytų terminų, ikiteisminio tyrimo etape yra susiformavusi praktika, kai per 4 mėnesių terminą negavus ekspertizės akto, kreipiamasi į aukštesnįjį prokurorą dėl ikiteisminio tyrimo termino pratęsimo pagal Baudžiamojo proceso kodekso 176 straipsnio 2 dalį bei Ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės aprašo 7 punktą.

Priešingai nei ikiteisminio baudžiamosios bylos tyrimo stadijoje, teisės aktai nenumato konkrečių terminų, per kuriuos bylos turi būti išnagrinėtos teisme, tačiau šioje baudžiamojo proceso stadijoje, vadovaujantis jau minėtais nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, galioja principas, kad byla turi būti išnagrinėta per įmanomai trumpiausią laiką.

Nagrinėjamos problemos kontekste svarbu paminėti, kad pagal Baudžiamojo proceso kodekso 286 straipsnio 1 dalį, teismas gali skirti teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizę ir bylos nagrinėjimo teisme metu (dalyvių prašymu arba savo iniciatyva). Tokiais atvejais, kol daroma ekspertizė dažniausiai skelbiama bylos nagrinėjimo teisme pertrauka pagal 286 straipsnio 8 dalį.

Apibendrinus tyrimo metu gautą informaciją iš prokuratūrų, teismų ir Nacionalinės teismų administracijos, darytina išvada, kad ilgi teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminai turi ne tik tiesioginę neigiamą įtaką ikiteisminio tyrimo ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme (kai šioje proceso stadijoje skiriama ekspertizė) trukmei, bet ir nesudaro

prielaidų praktikoje įgyvendinti teisės normų, garantuojančių vaikų, dalyvaujančių baudžiamajame procese, teisę į kuo trumpesnę bylos nagrinėjimą, reikalavimų.

13.4. Vertinant teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų įtaką civilinio proceso, kuriame dalyvauja vaikas, trukmei, pažymėtina, kad vienas iš civilinio proceso principų yra proceso koncentruotumo principas (įvairiais aspektais įtvirtintas Civilinio proceso kodekso 2, 7, 15, 72, 227, 321, 356 ir kt. straipsniuose), reiškiantis priemonių, nustatytų šiame įstatyme, visumą siekiant greito ginčo sprendimo, o tuo pačiu ir veiksmingos teisminės gynybos.

Teigtina, kad proceso koncentruotumo principo reglamentavimas nacionalinėje teisėje (Civilinio proceso kodekse) atitinka anksčiau paminėtame Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintą asmens teisę į kuo trumpesnę bylos nagrinėjimo terminą.

Daugeliu atvejų, atsižvelgiant į vaiko nuomonės bei gebėjimo ją savarankiškai reikšti, taip pat vaiko gebėjimo suvokti savo veiksmų reikšmę ir bylos aplinkybes, reikšmę bylose dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, nuolatinės, globos (rūpybos), įvaikinimo civilinės bylos, kuriose yra paskirtos vaikams šioje pažymoje minėtos ekspertizės, vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 164 straipsnio 2 dalimi, sustabdomos iki ekspertų išvadų gavimo.

Tyrimo metu gauti duomenys rodo, kad nepilnamečių teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizės civiliniame procese yra atliekamos vidutiniškai per 5-6 mėnesius. Todėl darytina išvada, kad dėl ilgų teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių atlikimo terminų pažeidžiamas ne tik proceso koncentruotumo principas, bet ir vaiko teisė į kuo greitesnę su juo susijusios bylos išnagrinėjimą.

13.5. Pagal Teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių darymo Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų, patvirtintų sveikatos apsaugos ministro 2003-08-18 įsakymu Nr.V-499, 57.4. punktą, ekspertizė pradedama nuo nutarties skirti ekspertizę ir medžiagos gavimo, o baigiama ekspertizės akto surašymu ir išsiuntimu ekspertizę paskyrusiai institucijai. Šis laikotarpis neturi būti ilgesnis kaip 4 savaitės, į šį laikotarpį neįskaitomas laikas, kol tiriamasis laukia eilėje, sugaištas papildomai medžiagai ekspertams pateikti, prarastas dėl tiriamojo asmens nesavalaikio atvykimo į ekspertinę įstaigą.

Tyrimo metu surinkti duomenys, nurodyti šioje pažymoje, rodo, kad realūs ekspertizių atlikimo terminai neatitinka aukščiau minėtame teisės akte nustatyto 4 savaičių (28 dienų) termino (baudžiamosiose bylose trunka vidutiniškai apie 3-4 mėnesius, civilinėse – apie 5-6 mėn.).

13.6. Vertinant ilgų teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizių atlikimo terminų priežastis, kurias nurodė Tarnybos vadovas dr. K. Daškevičius – ekspertų trūkumą dėl nekonkurencingo darbo užmokesčio, papildomų profesinių ir teisinių žinių, moralinio imuniteto ir

kitų reikalavimų, keliamų ekspertams, pažymėtina, kad kitiems, pilnamečiams asmenims ekspertizes atliekantiems, ekspertams taikomi tokie patys reikalavimai ir nustatyti vienodi darbo užmokesčio dydžiai.

Paminėtina, kad Tarnyba ir jos savininko teises įgyvendinanti Sveikatos apsaugos ministerija nurodo priešingas ekspertų trūkumo priežastis (Tarnyba nurodo žmogiškųjų išteklių (ekspertų) dėl nekonkurencingo darbo užmokesčio, Sveikatos apsaugos ministerija – ne žmogiškųjų, o finansinių išteklių trūkumą). Ši aplinkybė bei tai, kad viena iš Tarnybos funkcijų yra teismo psichiatrų ekspertų ir teismo psichologų ekspertų rengimas ir teismo psichiatrų ekspertų, teismo psichologų ekspertų kvalifikacijos jiems suteikimas, taip pat skirtingas Tarnybos ir Tarnybos steigėjo – Sveikatos apsaugos ministerijos – iškeltos problemos priežasčių matymas ir skirtingos nuomonės dėl jos sprendimo, kelia abejones dėl šių institucijų, tiesiogiai atsakingų už savalaikį Tarnybos funkcijų atlikimą, objektyvaus situacijos vertinimo bei pastangų ieškoti realių sprendimo būdų.

13.7. Atsižvelgiant į tai, kad Sveikatos apsaugos ministerija, įgyvendindama Tarnybos savininko teises, nustato Tarnybos privalomas veiklos užduotis ir jų finansavimo bei įgyvendinimo tvarką, tvirtina lėšų šaltinius, skiria valstybės biudžeto lėšas Tarnybai išlaikyti bei priima kitus teisės aktuose nurodytus sprendimus, darytina išvada, kad Sveikatos apsaugos ministerija skiria nepakankamą dėmesį Tarnybos funkcijų įgyvendinimui (teisės aktuose nustatytų ekspertizų atlikimo terminų pažeidimui) ir susidariusių problemų sprendimui.

Manytina, kad turi būti ieškoma efektyvių priemonių ir būdų vaikų ir paauglių teismo psichologo, teismo psichiatro eksperto darbo populiarinimui.

13.8. Vertinant pernelyg ilgus teisinių procesų (baudžiamojo proceso, įskaitant ikiteisminio tyrimo ir teismo bylos nagrinėjimo terminus bei civilinio proceso trukmę) terminus, sąlygotus nustatytų teismo ekspertizės atlikimo terminų pažeidimų, pažymėtina kad užsitęsęs situacijos neapibrėžtumas neigiamai veikia vaiką, nepriklausomai nuo to, ar šių procesų metu yra sprendžiami vaiko gyvenamosios vietos, jo įvaikinimo, baudžiamosios atsakomybės ir kt. klausimai, ar vaikas dalyvauja procese kaip nukentėjęs. Todėl konstatuotina, kad terminai, per kuriuos šiuo metu yra atliekamos teismo psichologijos, teismo psichiatrijos ekspertizės nepilnamečiams, pažeidžia vaiko teises.

Šis pažeidimas, atsižvelgiant į valstybės pozityviąją pareigą sudaryti sąlygas įgyvendinti šioje pažymoje minėtų tarptautinių teisės aktų, Baudžiamojo proceso bei Civilinio proceso kodeksų normas, negali būti pateisinamas teismo ekspertų ir/ar finansinių išteklių trūkumu.

13.9. Valstybės pozityvios pareigos nevykdymas, pasireiškiantis institucijų nesugebėjimu spręsti susidariusią problemą vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos atlikimo srityje, gali būti neigiamai vertinamas dermės su Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių

konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau tekste – EŽTT) praktikoje suformuotų principų dėl proceso trukmės, kontekste. Paminėtina, kad EŽTT bylų prieš Lietuvą apžvalga rodo, kad nemažai Konvencijos pažeidimų nustatyta būtent dėl pernelyg ilgo baudžiamojo proceso.

Remiantis Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta valstybių pareiga organizuoti savo teismines sistemas taip, kad būtų įgyvendintas reikalavimas išnagrinėti bylą per trumpiausią laiką, EŽTT praktikoje akcentuojama valstybės atsakomybė už jos administracinių ir teisminių institucijų delsimus, kurie negali būti pateisinami pernelyg dideliu darbo krūviu, išteklių (finansinių, žmogiškųjų) stoka ar panašiais argumentais.

Pagal EŽTT praktiką valstybė atsako už teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimus ir tais atvejais, kai jie susiję su ekspertizės atlikimu. Šio teismo praktikoje yra suformuota pozicija, kad, nors ekspertai, rengdami išvadas, yra visiškai savarankiški, vis dėlto teismas arba kita kompetentinga institucija, kurios žinioje yra byla, turi teisę ir privalo kontroliuoti ekspertizės atlikimą, jog ekspertinis vertinimas būtų atliktas tinkamai bei laiku, pvz. byla *Palamariu prieš Rumuniją* (*Palamariu v. Roumanie*, no 17145/04, 19 January 2010).

Situaciją, kurioje ekspertizės atlikimas lemia esminį proceso užsitęsimą, parodo byla *Girdauskas prieš Lietuvą* (*Girdauskas v. Lithuania*, no. 70661/01, 11 December 2003). Pripažindamas, kad byla gali būti vertinama kaip sudėtinga, EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad daugiau kaip keturis metus procesas buvo sustabdytas dėl ekspertizės (pareiškėjo įmonės revizijos) atlikimo. Teismas padarė išvadą, kad Lietuvos institucijos nagrinėjant bylą neparodė nei uolumo, nei kruopštumo. Teismas nusprendė, kad ši situacija yra nepriimtina Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies atžvilgiu ir nustatė šios nuostatos pažeidimą.

Pažymėtina, kad EŽTT praktikoje kritiškai vertinama ilga ekspertizės atlikimo trukmė, kurią lemia ne ekspertizės dalyko sudėtingumas, o jos organizavimo trūkumai, pvz. byla *Norkūnas prieš Lietuvą* (*Norkūnas v. Lithuania*, no. 302/05, 20 January 2009), kurioje nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas dėl septynerių metų ir beveik penkių mėnesių trukmės baudžiamojo proceso. Šioje byloje Teismas atsižvelgė į tai, kad medicinos ekspertizės akto pateikimas užtruko ilgiau kaip keturis mėnesius dėl ekspertizės įstaigos darbuotojų trūkumo.

13.10. Vaikų ir paauglių teismo psichiatrų, teismo psichologų ekspertų trūkumas atskleidė dar vieną, taip pat ir prokuratūros atstovų paminėtą, problemą – ekspertų pasirinkimo problemą. Esant Lietuvoje 2 teismo psichiatrams ekspertams ir 1 teismo psichologui ekspertui praktikoje gali iškilti išvadų objektyvumo ir ekspertų nešališkumo problema.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, remdamasi tuo, kas išdėstyta, atsižvelgdama į teisės aktuose įtvirtintus prioritetinius vaiko interesų bei vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugos ir gynimo principus, vadovaudamasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 14 straipsnio 5 dalimi, 24 straipsnio 2, 7 punktais, **nusprendžia:**

1. Siūlyti Valstybinės teismo psichiatrijos tarnybos direktoriui dr. K. Daškevičiui pašalinti veiklos trūkumus ir teisės aktų pažeidimus, pasireiškančius nepagrįstai ilgais vaikų ir paauglių teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminais, dėl kurių yra pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai.

2. Atkreipti Sveikatos apsaugos ministerijos dėmesį į vaikų, dalyvaujančių teisiniuose procesuose, teisių pažeidimus, sąlygotus nepagrįstai ilgų teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminų ir pakartotinai prašyti apsvarstyti Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje susidariusią situaciją, ieškoti konstruktyvių sprendimų optimizuojant Tarnybos darbą ir užtikrinant savalaikį jos funkcijų atlikimą. Apie siūlomus (galimus) problemos sprendimo būdus informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę.

3. Informuoti Teisingumo ministeriją bei Generalinę prokuratūrą apie šio tyrimo rezultatus (pateikiant šią pažymą) ir prašyti, plėtojant šių institucijų tarpusavio bendradarbiavimą, kartu su Sveikatos apsaugos ministerija bei Valstybine teismo psichiatrijos tarnyba apsvarstyti galimas priemones, leisiančias užtikrinti savalaikį teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimą. Apie problemos nagrinėjimo rezultatus ir siūlymus jos sprendimui prašome informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę.

4. Informuoti Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos bei Žmogaus teisių komitetus apie nepagrįstai ilgus vaikų teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių atlikimo terminus, lemiančius ilgus teisinius procesus, kuriuose dalyvauja vaikai, ir pažeidžiančius jų teises.

5. Pateikti šią pažymą žiniai Nacionalinei teismų administracijai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė